

A kierkegaard-i csomó

I.

Kierkegaard nevét több (vallási, filozófiai) fogalommal kapcsolatba lehet hozni, ám ezen fogalmak vonatkozásai, kapcsolatrendszerei között minden bizonnyal valahol az utolsó helyek egyikén áll a „csomó”, amelynek jelentéséről – a szerző kezdeti, hiányos megfogalmazása miatt – csak sejtésünk lehet.

Mindenesetre azt leszögezhetjük: Kierkegaard nem holmi csomó miatt lett ismert. A csomó-féle hasonlat nekem jutott eszembe, amikor (újra) elolvastam Kierkegaard *Félelem és reszketés* című írását.

Azok az embertársaim, akik rendszeresen és odafigyelve olvasnak, valószínűleg tapasztalták már, hogy bizonyos könyveket „nem lehet letenni”. Ebben nyilván nagy szerepet játszik az olvasó felkészültsége, olvasottsága, lelkiállapota és hasonlók, ám a tényen nem változtat: hasonló a hasonlóhoz húz.

Ez a „nem lehet letenni” érzés ragadott magával Kierkegaard művének olvasása közben. Minél gyakrabban lapozgattam, annál több és több furcsaságot véltem felfedezni benne, s annál inkább erősödött bennem a felismerés, hogy ez a munka sok „utána-gondolni valót”, tisztázandót hagy maga után. Hogy jogosnak vélt fenntartásaimból csak párat említsek, ott van a cím: *Félelem és reszketés*. Ha a könyvesboltban válogatva, a könyvek gerincét szemlélve olyan címmel találkozom, hogy *Tibeti utazások*, akkor nyilvánvaló számomra, hogy a szerző nem a saharai élményeit írja meg, miként a *Sztoikus antológia* sem Boccaccio munkáit tartalmazza. Kierkegaard viszont félelmet és reszketést ígér, holott...

Aztán ott van a könyv izgalmas mottója: „*Amit Tarquinius Superbus kertjében a mákféjek által üzent, azt értette a fia, de a követ nem.*” Ez az idézet nagyszerű mottója lehetne a műnek, ha Ábrahám történetét nem olyasféle analógiákkal állítaná párhuzamba, mint Ophélie és Jefe esete. A mottó ugyanis sem az apa-fiú, sem az ábrahámi égőáldozattal kapcsolatban nem állja meg a helyét. Végül pedig szót kell ejteni Ábrahám hitéről és „a” hitről, amelynek megközelítése egyáltalán nem szerencsés szerzőnk részéről. Hangsúlyozom: nem a téma nem szerencsés, hanem a megközelítés. De mindezeket a későbbiekben sorra veszem.

Nos, mindezen szembeötlő és megkérdőjelezhető állítások után nem csoda, ha nekem a gordiuszi csomó – mint egy látszólag megoldhatatlannak tűnő rejtvény

jelképe – jutott eszembe. Mert, ugye, mi másnak, mint megoldhatatlannak nevezhetjük azt, hogy Kierkegaard Ábrahámról és annak hitéről írva egyúttal olyan kijelentésekre ragadtatja magát, miszerint: „Egyáltalán nincs hitem. Okosnak születtem, s az ilyen embernek nagy nehézséget okoz, ha követni akarja a hit mozgását”. Úgy tűnhet, a hit paradoxona a paradoxonba vetett hithez vezet Kierkegaardot.

A *Félelem és reszketés* megoldhatatlannak tűnő ellentmondásait feloldandó van szükség radikális megoldásra, egy Nagy Sándor-i vágásra. Minden tiszteletem a témában sokkal járatosabb szakembereké, ám ebben az esetben úgy érzem, a kierkegaard-i mű éppúgy megoldásra vár, mint annak idején a Szabaziosz phrügiai isten tiszteletére felajánlott somfaháncs-csomóval falhoz erősített szerkér kérdése, rejtvényé.

E nagyon tömör felvezetés után még meg kell jegyezni, hogy miután nem vagyok sem Kierkegaard-kutató, sem a vallásokban járatos szakember, eszembe sincs „ízre szedni” Kierkegaard írását, hanem ellenkezőleg, átlagolvasó létemre, gondolatébresztő ötletei nyomán haladva egyrészt önmagammal szembeni elvárásomat, kívánságomat kívánom teljesíteni, valamint megvizsgálni, hogy a *Félelem és reszketés* mond-e valamit korom olvasójának, s mindezek után szeretném megérni azt, hogy „a Nilus végre megérkezzen Kairó alá”.

Kierkegaard képzelete nagyon messzire, a mítoszok világába nyúl vissza. Ráérez a mítosz különleges és tartós hatására. A mítosz – beszéd, elbeszélés, üzenet(!) – több ezer éves múltjával kellő lehetőségnek tűnt szerzőnk számára, hogy a hittel kapcsolatos véleményének hangot adjon. Tudta, hogy a mítosz örök. Lehet, hogy (a mítoszok) értelmezésében eltérések mutatkoznak, s az új és újabb korok emberének számára egynémelyikük elvesztette eredeti jelentését, ám éppen kétségbevonhatatlan jelenlétük garantálja azt, hogy bizonyos, a mítosz által hordott üzenetek – ha sajátos formában, esetleg rejtve is –, de megmaradnak. Egyszerűen azért, mert mi, emberek mítoszfogyasztók vagyunk. Már Arisztotelész is müthophilosznak nevezte magát, hiszen leegyszerűsítve a mítoszok is csak történetek, s az emberek habzsolják a történeteket.

Lám, mi is újra és újra felfedezzük ősi történeteinket, s különösen a filmipar nyújtotta újabb trükköknek köszönhetően, állandóan megújulva látjuk nemcsak a bibliai, de a biblia előtti történeteket is. (Hogy az átdolgozott mítoszok eredeti jelentéséből mi kerül át ifjúságunk tudatába, értékrendjébe, az egy újabb írás témája lehet.)

Izgalmas kérdés, hogy mítoszaink közül Kierkegaard miért épp Ábrahám történetét választotta? Írhatott volna Noéről, Jézusról vagy bármely mártírról, akiknek hite szintén példaként szolgálhatott volna, de ő az egyistenhit atyja, egy „hanif” mellett döntött. Miért? Ehhez a kérdéshez is feltétlenül visszatérek.

Most még maradjunk a szerző személyénél! A szerző személyével kapcsolatban ugyanis több dolgot is tisztázni kell. A *Félelem és reszketés*t még 1843-ban jelentet-

te meg, tehát jóval a *Corsar* című lap szerkesztőjével, Goldsmidtal való vitájának a kiélesedése előtt. (Mely vitát követően ugyancsak kiábrándult az emberekből.) Ekkor még a népszerűség és közkedveltség jóleső érzésével sétálhatott városa utcáin. Olvasói, ha nem is értettek vele mindenben egyet, de elismerték tudását, és jóindulattal fogadták azt az elhatározását, amellyel „*minden egyes embert Istenhez akart vezetni, hogy a Coram Deo állapotába, s a hit olyan fokára kerüljön, amely egész életét megváltoztatja*”.

Kierkegaard a művével kapcsolatban magabiztosan viselkedett – pár évvel később, 1849-ben –, egy kis önteltséggel a következőket írta naplójába: „*Ha meghaltam, egyedül a Félelem és reszketés elegendő lesz ahhoz, hogy nevemet halhatatlanná tegye. Olvasni fogják, idegen nyelvekre fogják fordítani. Szinte megborzadnak majd attól a félelmes szenvedélytől, amely ebből a könyvből sugárzik.*”

Nos, ezt a „próféciát” kívánom – a legnagyobb jóindulattal – körüljárni.

Vajon mit jelentett a *Félelem és reszketés* Kierkegaard idejében, és vajon jelent-e valamit manapság, mikor a vallás szerepe hol fel-, hol pedig aláértékelődik, attól függően, milyen is a politikai helyzet. Vajon megborzadnak-e az emberek?

II.

A *Félelem és reszketés* címválasztásáról megoszlanak a vélemények. Vannak, akik Pál apostol *Az üdvösség munkálása félelemmel és rettegéssel* című, a filippiekhez írt leveléhez kötik, itt ugyanis ezt olvashatjuk: „Ezért tehát, szeretteim, ahogyan mindenkor engedelmeskedtetek, nem csupán jelenlétemben, hanem sokkal inkább most, távollétemben is, félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket.” (Fil. 2.12) Mások megint Jób könyvére utalnak, ami szintúgy a rettegésről szól: „Titokzatos szó jutott hozzám, de csak suttogást fogott fel belőle fülem, éjszakai látomástól felizgatva mikor mély álom száll az emberekre. Rettegés és reszketés fogott el engem és rettegés töltötte el minden csontomat.” JÓB 4.9-14

Úgy vélem, a cím forrásáról felesleges vitatkozni, az idézetek szerteágazó világából ebben az esetben mindegy, hogy a „megértésre vonatkozóan” mit ragadunk magunkhoz. Hadd idézzem magát Kierkegaard-t: „... *a spekuláció titka a megértésre vonatkozóan bizony nem más, mint varrás csomó nélküli cérnával, amellyel csodálatos módon bármeddig varrhat az ember, vagyis bármeddig húzhatja a szálát.*”

Ne húzzuk tehát a szálát feleslegesen, ha célunk az, hogy megvizsgáljuk, mit jelentenek Kierkegaard akkori gondolatai a ma emberének, akkor ezt a kérdést akár nyugodtan nyitva is hagyhatjuk, mindaddig, míg – elmélkedésünk végére érve – a kérdésről határozott véleményünk nem lesz.

Gondolkozzunk viszont el azon, hogy ha a hitről kívánt szólni, akkor vajon mi készítette a szerzőt, hogy ne más – kifejezőbb, a témához jobban kötődő – címet keressen?

A félelem és reszketés kifejezésektől a XIX. századi olvasó éppúgy, mint a XXI. századi izgalmat, borzadást és igazi reszketést vár, legalább olyat, mint a *Nyolcadik utas a halál* első megtekintése közben érte.

A félelemmel kapcsolatban ugyanis évezredek óta azt várjuk, hogy „hasson”, s ha a szerző már mindenáron kötődést vélt felfedezni a hittel, akkor miért nem azon a „nyomvonalon” haladt? Az „üzenet” mellé tehát a „félelem” is felsorakozik tárgyunk fontos kulcskifejezései sorába.

Tudjuk, hogy a félelem alapérzelmeink közé tartozik, s leginkább a jövőbeni eseményekhez kapcsolódik. Ősi érzésünk ez, s kísér bennünket az ősi horda közösségi élményei óta. A coram deo-ban (isten előtti időszak) féltünk a vadaktól a vihartól és felsorolni sem tudjuk miktől.

Akkori elménk tapasztalni kezdte a történéseket, a szelet, a vihart, az esőt, a növényeket, és mindezt meg akarta magyarázni... a receptivitásunk hajnalán, de talán helyesebb lenne, ha azt mondanám, hogy történelmi idővonalunkon még jóval pitymallat előtt, valamikor pirkadatkor, a halvány derengésben hinni kezdtünk, hinni abban, hogy az eső nem véletlenül esik, a vihar nem véletlenül sújt le.... Holmi sejtésekről beszélhetünk, amikor az eszmélő ember félve, rettegette kereste hitének tárgyait... s rátalált az istenekre.

Azt a sok akkori fantáziálgatást, találgatást, magyarázatkeresést nyugodtan nevezhetjük a vallásosság, a művészet és az okoskodás előzményének.

Intuitív ötleteink jöttek elő, nem volt még annyi tapasztalatunk, hogy azokat összerakva módszeresen haladhassunk előre. Furcsa, homályos, könnyen elilló gondolataink közül kellett kiválasztani azt, amely nemcsak az egyén, hanem a kis horda tetszését is elnyerte. Ez nagyon fontos volt! Az egész hordának, sőt később az egész törzsnek el kellett fogadnia, magáévá kellett tennie a „kezdeményező” egyén gondolatvilágának és (látszólag) összefüggéstelen szösszeneteinek rendszerét – miközben tehát a félelem továbbra is kísért bennünket, megtanultunk hinni.

Mindössze annyi történt, hogy fejlődő elménknek köszönhetően a félelemmel kapcsolatban is újszerű megközelítéseket fogalmazzunk meg, sőt az is megtörtént, hogy egy-egy mítoszt az igazság protézisaként állítottak be egyesek. Máni, aki az Ardahangban (a rajzok könyvében) a félelmek tárgyát festette meg, Dante pedig már egyenesen a pokolból küldött tudósítást, elborzasztva és reszketésre kényszerítve olvasóit.

Korunkban a félelem szinte semmit sem veszített hatásából és „népszerűségéből”. Több száz fóbiát ismerünk, a félelem különböző fajtáit népszerűsítjük és fejlesztjük, ha kell, akár mesterségesen is.

Egyetlen fóbiát nem találtam: az istennélküliségtől való félelmet. Tehát sok mindentől félhetünk, víztől, bezártságtól és rengeteg mástól, ám arra, hogy Isten nélkülinek képzeljük el a világot, és ettől netán tartanánk is, ilyesmire nem akadtam. (Nyilván a materialisták el tudják képzelni a teremtést Isten nélkül, de ők ettől nem félnek.) Az istennélküliségtől csak a hívő emberek tarthatnának, de ilyesmi náluk – éppen hitük természete miatt – számításba sem jöhet. Ennek a félelemnek a megjelenése, felismerése és tudatosítása ránk vagy a következő generációkra vár.

Feltételezhetően, elsőként a művészek nyitnak majd ebbe az irányba. A félelem egyébként is hálás téma, ám csak kevesen akadnak, akik nem határozzák meg a félelem, félelmük tárgyát. Marino Marini alkotásaira a háború tette rá a kézjegyét, éppúgy, mint Picasso *Guernica* című festményén a bika előtt álló fájdalomtól síkító nő képére. Ugyan nehezebb beazonosítani, de még mindig távol járnak a vegytiszta félelemábrázolásától Francis Bacon X. Incé-je vagy Paula Rego királyának, II. Manuelnek halálhörgése. A félelem „párlatának”, lényegének, kivonatának talán legkifejezőbb megjelenítőjeként Munch *Sikolyát* (*A természet sikolya* címmel is fut az alkotás) nevezhetném. Ezen a képen felismerhető az önmagáról szóló félelem. Az, ami feltehetően ránk vár, legalábbis egyesek szerint.

III.

A cím után a mottóval lenne illő folytatni, sajnos, a „tárgyalás” rész ismerete nélkül a mottó értelmezhetetlen, így nézzük, miről is szól Kierkegaard barátunk írásának nagy része, mi is az az „üzenet”, amit értelmezni akarunk!

Be kell vallanunk, hogy Kierkegaard nem igyekezett megkönnyíteni az olvasó dolgát. Annak ellenére, hogy a könnyebb érthetőség érdekében – legalábbis állítása szerint – kerülte a tudományos módszert, meglehetősen ellentmondásos helyzeteket teremtett. Miután arra törekedett, hogy művét eretnekek ne értsék, Alexandriai Kelemen stílusát használta – bár ez részemről nehezen kimutatható –, és talán ennek köszönhető, hogy még egyik lelkes és odaadó méltatója – a tragikusan korán elhunyt – Julia Watkinner is a következőképp fogalmazott: „*Ha valaki oly szerencsétlennel bizonyulna, hogy Kierkegaard munkásságával való ismerkedését épp e művénel, s épp az »Én« e jellemzésénél kezdené, úgy az illetőnek kétségkívül zseninek kell lennie ahhoz, hogy ne találja enyhén szólva homályosnak.*”

Kierkegaard tehát – mindenféle megjegyzést figyelmen kívül hagyva – valamilyen rendet akart teremteni, méghozzá Szókratész módjára. A nagy gondolkodó követőjének tartva magát a „*maieutiké tekhné*”, azaz a bábáskodás művészetét kívánta követni, vagyis kérdéseivel az igazság megszületésében akart segédkezni. Az olvasó döntse el, mennyire sikerült ez neki!

Kierkegaard végül is mindent megtett, hogy ezt a káoszt növelje.

Mindehhez nagyban hozzájárult, hogy álneveket használt.

Ezekben az években valósággal élvezte az álnevek használatát. (Az álnevek közül csak párat hadd említsünk meg: Viktor Eremita, Anti-Climacus, Hilarius Bogbinder, Frater Taciturnus esetleg Vigilius Haufniensis.) Az álnevek használata természetesen nem egyedi jelenség az irodalomban, Fernando Pessoa több mint harminc álnevet használt, ám heteronimjeinek mindegyike egy-egy írói megnyilvánulásának a kifejezőiként vált népszerűvé.

Kierkegaard a *Félelem és reszketést* Johannes de Silentio álnéven jelentette meg, és bár a beavatottak nyilván tudták, kit takar a név, az akkori egyszeri embernek olyan érzése támadhatott, hogy holmi Don Quijote történetét olvassa, akiről nem tudható pontosan, kicsoda, mit akar mondani, és így gondolatainak olykori zavarossága bizony bizalmatlanságot keltett.

Valóban, csak keveseknek adatott meg, hogy követni tudja szerzőnk logikáját, aki igenis felkészíti olvasóját, s nyomatékosan figyelmeztet: *„...az a kérésem, hogy ha bárkinek eszébe jutna a szóban forgó könyvek egyik-másik kijelentését citálni, tegye meg nekem azt a szívességet, hogy a megfelelő álnevet idézi, nem engem... Jómagam ugyanis egy titkárból és – ironikus módon – egy vagy több szerző dialektikusan megkettőzött szerzőjéből összegyúrt egység vagyok.”*

Szóval így állunk! Távolról sem egy csélcsap Don Quijotéval állunk szemben, hanem egy vagy több heteronimből összegyúrt „egységgel”!

Ezen előzmények után fordíthatjuk figyelmünket a „tárgyra”, hiszen Kierkegaard – mint minden vérbeli történetmesélő – üzeni is akart a mítoszával, pontosabban Ábrahám mítoszával. És mi arra vagyunk kíváncsiak, vajon századunk gyermekei kifogják-e a palackpostát, és mihez kezdenek a benne találtakkal.

Kierkegaard ezzel kapcsolatosan igyekszik meghatározni az üzenetet küldő és a befogadó személyét, pontosabban az üzenetküldés „feltételeit”.

Ennek érdekében – vagdalkozó természetéhez illően – elmarasztalóan nyilatkozik a papok ténykedéséről, mondván, mit sem ér, ha csak leprédikálnak a szószékről: *„Vannak papok, akik néhanapján kisebb hűhót csapnak a szószéken, hogy valami nincs rendjén ezzel a sok kereszténnyel – de akik meghallgatják az illetőt és ott vannak a helyszínen, tehát mindazok, akikhez beszél, keresztények; azok viszont, akikről beszél, azokhoz persze, nem szól. Az ilyesmit találóan nevezik látszatelmozdulásnak.”*

Legalábbis Kierkegaard szerint látszatelmozdulás. A gond tehát, szerinte az, hogy hiába beszél a pap a helytelenítendő cselekedetéről, ha éppen azok nincsenek ott (a templomban), akiknek az intelmeit címzi. És ha folytatjuk a gondolatot; mit érnek azok az írások, amelyek az emberiség javát célozzák, ha éppen az „érintettek” (az értékes sorokat, az intelmeket) nem olvassák el? A pap, az író megfogalmazza gondolatait, kiteszi a lelkét, hogy gyönyörű, vadvirágos rétté változtassa életünket, ám a gondatlan trehányok fittyet hánynak az egészre, és a

világ megy tovább a maga törvényei szerint. Felháborító módon el sem olvassák a megváltást ígérő sorokat...

És ez kérem, nem schulfuchs!

IV.

Fentebb írtam már, hogy a mottó, mely nekem oly kedves lett, és annak üzenete, csak akkor érthető, ha ismerjük Kierkegaard mondanivalóját. A mondanivaló pedig, amely Ábrahám történetéből eredeztethető – anélkül, hogy ez utóbbit alaposabban elemezni kellene –, a következő: Ábrahám üzenetet kap Istentől, hogy áldozza fel fiát, Izsákot, és tegye ezt a Mórija-hegyen. Ábrahám el is indul, és mindenféle kétely vagy elbizonytalanodás nélkül végre kívánja hajtani Isten akaratát, ám az utolsó pillanatban megjelenik egy angyal, megakadályozza őt tettében, és egy kost ad áldozatként Ábrahámnak. Tehát a hit mindenekfelett. Kierkegaard számára ez a „hanifról” szóló történet legfontosabb eleme.

Az olvasott olvasó számára maga az áldozat fogalma nem ismeretlen. Bárhová nézünk, a bolygónkon nem találunk civilizációt, amelyben ne létezett volna áldozat, s különösen annak legvéresebb formája, az emberáldozat. Feláldoztunk minden élőlényt és gyakran majdnem magunkat is, mintha nem is *homo sapiens* hanem *homo necans*, azaz gyilkoló ember lennénk... Bizonyos esetekben ez a mindenség hatalmának elsőségét jelentette az emberi élettel szemben (mint mondjuk az aztékoknál), és az istenségekkel, a világűrrel való kommunikációként is értelmezhető. Persze, nem mindig és minden üzenet vált egyértelművé, a papoknak ugyancsak igyekezniük kellett, hogy mindent a helyére tegyenek....

Mindenesetre az áldozat legősibb és legerőteljesebb szimbólumát mindig is a halál jelentette. Ám Kierkegaard üzenete nem az áldozatról szól.

A művészettel kokettáló olvasó számára ismertek a művészek tolmácsolási szándékai is, amellyel Ábrahám történetének üzenetét kívánták megörökíteni. Ugyancsak kitettek magukért Rubens, Rembrandt, Tiepolo, Anthony van Dyck, Caravaggio, Maulbertsch és a többiek. Valamennyi mű Ábrahám hitének dicsőítéséről szól, és a legmerészebb eltérést is csak Orazio Riminaldi képén fedeztem fel, akinek alkotásán Izsák keze nincs megkötözve, holott a Biblia szerint meg kellett volna lennie kötözve. Ám, mint feljebb a félelemről szólva megjegyeztem, ezeket a művészeket nem a félelem érdekelte, hanem idomultak a saját korukhoz, és az ábrahámi hitet, elkötelezettséget kívánták példaként ábrázolni az egyszerű emberek előtt.

Ábrahám mítoszában, miként sok más mítoszban is, szintén fellelhető egyfajta történeti-vallási inerciális (tehetetlenségi) érzék, amely arról szól, hogy ezek a

művészek – miként az egyszerű emberek is – feltétel nélkül fogadták el és adták tovább utódaiknak a hallott történetet.

Ám Kierkegaard üzenete nem a művészi tolmácsolásról szól.

Kierkegaard a hitről kívánt szólni.

Arról a hitről, amelyről impertinens, arcpirító módon kijelenti, hogy nem rendelkezik vele.

Ebben a gondolati struktúrában, ebben az ellentmondásban mutatkozik meg Kierkegaardnak az a képessége, hogy alkotásában képes túllépni, meghaladni saját szándékát, és az olvasóban olyan reakciókat kiváltani, amelyekkel ő maga (a szerző) sem számolt. Nem tudni, saját félelméből, avagy saját egykori, kezdetleges hitéből kiindulva jutott-e el Ábrahám hitéhez és a megsemmisítő erejű felismeréshez: Ábrahám hite senki számára nem elérhető. Tehát számára sem. Hol van akkor a templomépítő kőfaragók hite, a vakon hívőké, Husz János rőzsehor-dó anyókéjének hite és a többieké?

Vajon miért hiányzott Kierkegaard-ból a hit alapját képező meggyőződés? Számos magyarázat kínálkozik. A hit terén sem tette meg a következő lépést. Ugyanis miképp Jakab apostol írta: *„Amíg cselekvés nincs, addig nem lehet teljes hitről beszélni.”*

Kierkegaard a hit elméletének embereként távolmaradt a tettől. A lemondás embere maradt, aki nem bírta megtenni a hit mozdulatát. A hit tanúja lehetett, ám a tanítója semmiképp sem. Tett helyett intellektuálisan kívánta megközelíteni a problémát, ami annyit jelentett, hogy a vállalt cél érdekében – tehát az ábrahámi hit eléréseért – neki *„Ábrahámmá kell válnia”*.

Kierkegaard nem értette meg az ábrahámi idők és saját kora közötti különbséget, azt a különbséget, amely az adott korok sajátos különbségeiről és a különbségek – az egyszerű halandó számára értelmezhetetlen – mély értelmű céljairól szól. Ebben a fajta tolmácsolásban a hit üressé, gyakorlatilag tárgyavesztetté válik, és a sorokból sugárzó remény és akarás ellenére a rezignáció lemondását sugallja.

Valaki ezt úgy fogalmazta meg, hogy: *„Hiányzott belőle a hódítás démona.”*

Visszakanyarodva egy pillanatra a félelemhez, beigazolódni látszik, hogy a félelem mindig „tárgyához kötött”; vagy a félelem találja meg az emberét vagy fordítva. Kierkegaard megtalálta saját félelmét, és pedig a hitben. Sajnos, el is vezett benne. Bármennyire is szabad az egyén, elméje, ha a valláshoz kötődik, elvész a magyarázatokban. Ez a feladás, önfeladás az Isten elérhetetlenségének és megismerhetetlenségének oltárára helyezendő áldozat. Nincs ostobább, mint aki Isten szándékát meg akarja magyarázni! (Talán csak az ostobább, aki hisz neki.)

Joggal merül fel a kérdés: Mindezek után mit mondhat Kierkegaard műve a ma emberének? Nem úgy áll-e a helyzet, ahogyan azt Kierkegaard a mű mottójában megelőlegezte? *„Amit Tarquinius Superbus kertjében a mákfejek által üzent, azt értette a fia, de a követ nem.”* Vajon nem olyan üzenettel állunk szemben, mely üzenetet egyesek érthetnek, míg mások nem? Akadnak, akik „értik” a hitet, és akadnak,

akik nem? Vannak, akik még most is Ábrahámmá akarnak válni, hogy hitét megértsék, és vannak, akik a hit kérdését megválaszolhatatlannak ítélik? Vajon akad, aki a Biblia, a papok és Kierkegaard „üzenete” nélkül is megfelelő választ tud adni a hit kérdésére?

„A témával mélyebben foglalkozni hálátlan feladatnak tűnik, hiszen nyilvánvaló, hogy a hitet épp abszurditása miatt megfogni lehetetlen, és ha sikerülne is holmi fogalmi rendszert ráerőszakolni, akkor is csak egy definícióval állnának szemben anélkül, hogy akár egy lépéssel is közelebb kerülnénk hozzá, és ismer-nénk, tudnánk, mi is az »igazi« hit.” (Balassa Péter)

Úgy látszik, a lehetetlen után vágyunk, „cupitor impossibilium”.

Zsákutca tehát Kierkegaard műve?

Írásában többször is hangsúlyozza: „*A hit az ember legmagasabb rendű szenvedélye*”, ugyanakkor felteszi a kérdést: „*A hitért ugyan ki emeli fel a szavát?*”

Valójában csak erre lehet következtetni, Ábrahám példájával a hitért emeli fel a szavát. Bár Ábrahám tettét ő megérteni képtelen, csak csodálni tudja, és ki is jelenti, hogy: „*Ha valaki azt képzei, hogy e történet hatására eljuthat a hithez, becsapja magát, és a hit első mozdulatáért Istent is be akarja csapni; életbölcsséget akar nyerni a paradoxonból.*” És mégis.

„*Csodálni fogja fáradhatatlanul*” azt az embert, legyen az Ábrahám házában valamelyik szolgálója, vagy egy filozófiaprofesszor, esetleg egy szerencsétlen szolgálólány, aki a hit ékszerét viselve megteszi azt a bizonyos mozdulatot, a hit mozdulatát.

Ennyi Kierkegaard hittel kapcsolatos üzenete és nem több.

És itt térhetünk vissza a mottóra, amely szerint Tarquinius üzenetét nem értette a követ, ám értette a fia. Sokan játszanak „követi szerepet” Kierkegaard írásának olvasása közben, s valóban nem értik, nem érthetik (hiszen szándékában is állt, hogy bárki ne érthesse meg őt) a szerző üzenetét.

A tarquiniusi hasonlat csak bevezetés a hit lovagjai számára, hogy csak azok válhatnak a hit lovagjává, akik keresik a hitet! Elszánt, kitartó keresésre buzdít, amilyenre a rezignáció lovagjai képtelenek és így érdeemtelenek is. Ez utóbbiak – és most már itt kopogtatunk saját korunk ajtaján! – a barom bambaságával bámulnak a létezésre, és azt hiszik, látnak valamit, holott semmit sem látnak. Meglehetősen kíméletlenül ítéli meg kortársait és a leendő generáció tagjait. (Csak zárójelben jegyzem meg Lampedusa kortársainak címzett hasonlóan sommás és elítélő nyilatkozatát: „*Te, és a magadfajta emberek mindig ugyanazok maradtok, a dekadens és rothadó szolgálatokkal mindig fületeket hegyezve lesitek a Halál lépteinek csoszogását. Szegény ördögök vagytok.*”) Nos igen. Az összecsengés kétségbevonhatatlan. Hit nélkül szegény ördögök vagyunk.

Freud a Mózesről szóló írásának elején egyértelműen leszögezi, csak akkor tudja igazán élvezni az adott műalkotást, ha meg tudja magyarázni, miben is áll a

hatása. Egy kicsivel lejjebb hozzáteszi: „...a műnek azt a pszichikai konstellációt is újra fel kell idéznie bennünk, amely a művész számára az alkotáshoz szükséges hajtóerőt szolgáltatta.”

Hogy mi szolgáltatta a hajtóerőt Kierkegaard számára, az már világos. Azonban, kérdéses, hogy sok-sok évvel Kierkegaard írásának megjelenése után, amikor már szép csendesen, észrevétlenül saját erkölcsi mintánk karikatúrájává sorvadva túrjuk torzult társadalmunk nyomasztó hatását, képesek vagyunk-e kicsomagolni Kierkegaard üzenetét, annak lényegét?

Egy Nagy Sándor-i határozott vágásra lenne szükség...

Ósz Ilona: Bál után